

**Tanja Bošković² i
Zdenka Novović**

Odsek za psihologiju,
Filozofski fakultet u
Novom Sadu

**ODNOS PARANOIDNOSTI,
ATRIBUIRANJA NEGATIVNIH
DOGAĐAJA I SELF-KONCEPTA¹****Rezime**

Prema uticajnoj Bentalovoj teoriji persekutivnog mišljenje, osobe sa ovom vrstom ideja izbegavaju negativna uverenja o sebi tako što negativne događaje objašnjavaju kao namerno počinjene od strane drugih ljudi (koriste spoljašnje personalne atribucije). Cilj ovog istraživanja jeste provera ovih bazičnih hipoteza Bentalove teorije i utvrđivanje odnosa između paranoidnosti, personalnog atribuiranja negativnih događaja i raskoraka između Aktuelnog, Idealnog i Primoravajućeg self-koncepta. Na uzorku od 150 studenata, oba pola, primenjeni su sledeći instrumenti: Feningšatjnova skala paranoidnosti, Bentalova skala atribucionog stila i Higinsov upitnik selfa. Urađena je analiza glavnih komponenti upitnika paranoidnosti i izolovana su četiri faktora: Hipersenzitivnost, Ogorčenost, Akuzacije i Socijalna anksioznost. Linearne korelacije su ukazale na nisku ali značajnu vezu Hipersenzitivnosti i Ogorčenosti sa diskrepancom Aktuelnog i Idealnog selfa, kao i Ogorčenosti sa diskrepancom Aktuelnog i Primoravajućeg selfa. MANCOVA sa jednim faktorom između subjekata (grupe visoko i nisko sklonih personalnim atribucijama za negativne događaje), jednim faktorom unutar subjekata (četiri dimenzije paranoidnosti) i self-diskrepancama kao kovarijatima potvrdila je pozitivnu vezu između diskrepance Aktuelnog i Idealnog selfa i Hipersenzitivnosti. Značajna interakcija efekata između i unutar subjekata ukazala je da subjekti skloni personalnom atribuiranju postižu viši skor na dimenziji paranoidnosti – Akuzacije, a oni sa niskom sklonošću ka ovakvom atribuiranju u većoj su meri socijalno anksiozni. Rezultati su diskutovani u svetlu aktuelnih teorija paranoidnosti.

Ključne reči: paranoidnost, personalno atribuiranje, self diskrepance, MANCOVA.

² boskovictanja1@gmail.com

Primljeno: 15.07.2011.

Prihvaćeno za štampu: 30.11.2011.

¹ Rad je sastavni deo projekta "Nasleđe, sredina i psihološki činioci mentalnog zdravlja" koji finansira Ministarstvo za obrazovanje i nauku Republike Srbije (projekat broj 179006)

Uvod

Prema Bentalovoj teoriji sumanutosti (Bentall, Kinderman, Howard, & Blackwood, 2001), način atribuiranja tj. pripisivanja uzroka događajima, značajan je za objašnjenje ovog psihotičnog simptoma, slično kao što se u nekim teorijama depresije atribuiranje pokazalo bitnim za genezu afektivnih poremećaja (Abramson, Seligman, & Teasdale, 1978).

Teorije atribucija sugerišu analiziranje procesa atribuiranja na osnovu dimenzija internalnosti (u kojoj meri se atribut odnosi na samog atributera nasuprot spoljašnjim okolnostima), stabilnosti (koliko je taj atribut trajan) i opštosti (koliko je generalan u svom delovanju na događaje) (Kelley, 1972; Weiner et al., 1971). Jedan od bitnih činilaca atribuiranja je valenca događaja. Naime, ljudi su skloni da pozitivne događaje objašnjavaju unutrašnjim, stabilnim i opštim uzrocima, dakle u sopstvenu korist, sopstvenim zaslugama. Nasuprot tome, za negativne događaje su skloni da «nalaze izgovore» u vidu spoljašnjih, trenutnih i specifičnih atribucija – tj. krive su okolnosti. Na taj način pribegavaju samopoboljšavajućoj atribucionoj pristrasnosti.

U skladu sa prethodno iznetim, Bentall i saradnici (2001) su izneli tvrdnju da su paranoidne ideje posledica abnormalnih atribucionih procesa. Brojne studije su potvrdile ovakav nalaz (Candido & Romney, 1990; Kaney & Bentall, 1989; Won & Lee, 1997). Naime, pokazano je da paranoidne osobe, zajedno sa depresivnim, daju preterano stabilne i globalne atribucije za negativne događaje. Takođe, paranoidne osobe preterano pripisuju pozitivnim događajima unutrašnje uzroke, a negativnim spoljašnje. Ovakva tendencija zapravo predstavlja preterano korišćenje samopoboljšavajuće atribucione pristrasnosti koju koriste normalne osobe. Ono šta je interesantno jeste da paranoidne osobe, sem što objašnjavaju negativne događaje u većoj meri spoljašnjim faktorima, uzroke tih događaja naročito pripisuju postupcima i namerama drugih ljudi (personalne atribucije). U tome je osnovna razlika između paranoidnih i normalnih. Dok je zdravim ljudima dovoljno da negativne događaje opravdaju spoljašnjim okolnostima (tj. situacionim faktorima), paranoidnim je potrebno da u objašnjenje budu uključeni drugi ljudi tj. njihove zle namere (Bental, 2003).

U skladu sa prethodno iznetim, dalje je iznesena pretpostavka da paranoidne osobe koriste opisani način atribuiranja jer imaju latentna negativna verovanja o sebi koja postaju izrazito dominantna pri aktiviranju negativnih životnih događaja (Bentall et al., 2001). Ipak, osobe sa sumanutim idejama proganjanja nastoje da izbegnu aktiviranje negativnih verovanja o sebi pripisujući uzroke pretećih događaja akcijama drugih ljudi. Ove pretpostavke su u skladu sa misaonim procesima kod normalne populacije, koja takođe ima tendenciju da se brani u situacijama koje mogu da ugroze sliku koju osoba ima o sebi (Hewstone, 1989; Weary, 1979).

Bentall sa saradnicima (Bentall, Kinderman, & Kaney, 1994) je pokušao da opiše mehanizam koji je uključen u ovu vrstu odbrambene «projekcije» pomoću Higgins-ove teorije self-diskrepance (Higgins, 1987). Ova teorija iznosi pretpostavku da osobe imaju više self-reprezentacija i da negativna emocija proizilazi iz razlike između trenutnih verovanja o sebi (Aktuelni self) i standarda samovrednovanja, koji obuhvataju Idealni self (kakva osoba želi da bude) i Primoravajući/Moralni self (kakva osoba treba da bude). Pretpostavljeno je da spoljašnji stil atribuiranja negativnih događaja smanjuje razliku između Aktuelnog i Idealnog selfa, ali i prouzrokuje kod paranoidnih osoba verovanja da su drugi ljudi zli i da imaju zle namere, što za posledicu ima stvaranje nove diskrepance, ovoga puta između Aktuelnog selfa i onoga kako osobe misle da ih drugi vide. Ipak, ovakav zaključak ima dva krupna nedostatka. Prvi se tiče samopoštovanja paranoidnih osoba, oko kojeg nalazi različitih istraživanja nisu usaglašeni, a druga stabilnosti atribucionog stila. Naime, u nekim studijama (Candido & Romney, 1990; Combs & Penn, 2004; Ellett, Lopes, & Chadwick, 2003) samopoštovanje je shvaćeno kao crta, i bilo nisko ili visoko, tretirano je kao stabilno. Međutim, neke druge studije (Kernis, 2005; Kernis et al., 1993; Leary & Tangney, 2003) su pokazale da je samopoštovanje vrlo dinamično tokom vremena tj. da postoje fluktuacije u doživljaju sebe. To isto važi i za koncept atribucionog stila, za koji se smatralo da se radi o jednoj stabilnoj osobini, i većina istraživača ga je tretiralo kao takvog (Seligman, 1991). Međutim, postoje značajni dokazi da su atribucionni zaključci nestabilni u vremenu i različitim okolnostima. I trenutno raspoloženje može značajno uticati na atribuiranje u određenom trenutku (Bentall et al., 1994; Peterson, Luborsky, & Seligman, 1983). Naime, pokazano je da negativno raspoloženje dovodi do više unutrašnjih i stabilnih atribucija za negativne događaje, kao i do spoljašnjih i nestabilnih za pozitivne događaje. Obrnuto važi kad je pozitivno raspoloženje prisutno. Takođe, atribucionni stil je značajno labilniji kod paranoidnih i depresivnih nego kod normalnih pacijenata (Bentall & Kaney, 2005).

Bentall i saradnici (2001) su izneli model po kome se paranoidne sumanutosti razvijaju kroz uzajamno dejstvo procesa atribuiranja i self-reprezentacija. Pretpostavka je da potraga za objašnjenjem događaja počinje od trenutne slike o sebi. Ukoliko se taj događaj po valenci slaže sa slikom o sebi, onda se relativno brzo upotrebljava unutrašnji stil atribuiranja. Ovaj proces je isti i za ljude sa dobrom i lošom slikom o sebi, samo je ishod suprotan. Ukoliko se kognitivnom pretragom ne može uzrok događaja naći u sebi, onda se aktivira drugi proces, traženja uzroka u drugima ili u situacionim faktorima. Kod spoljašnjeg atribuiranja, prva opcija je traženje uzroka u drugima, jer zahteva manji kognitivni napor, a tek nakon toga, dodatnim kognitivnim procesima, traženje uzroka u situacionim faktorima. Atribucije utiču na predstavi koju osoba ima o sebi, potkrepljujući je dodatnim informacijama. Unutrašnje atribucije posebno utiču na self, dok spoljašnje personalne utiču na to kako osoba misli da je drugi doživljavaju. Spoljašnje situaciono atribuiranje i pored toga što zahteva veći kognitivni napor, psihološki je manje opasno, odnosno manje utiče na self i na doživljaj ljudi kako ih drugi vide. Dakle, atribucije utiču na self-reprezentacije,

a one dalje na buduće atribucije. Studije su potvrdile: 1) uticaj verovanja o sebi na atribucije (Bentall, Kinderman, & Bowen-Jones, 1999), 2) uticaj atribucija na verovanje o sebi (Kinderman & Bentall, 2000), 3) ulogu verovanja o sebi u posredovanju od atribucija do disfornog raspoloženja (Romney, 1994; Tennen, Herzemberger, & Nelson, 1987). Nekoliko istraživanja je pokazalo da i u normalnoj populaciji postoji veza nestabilnosti u samopoštovanju sa paranoidnim simptomima (Raes & Van Gucht, 2009; Thewissen, Bentall, Lecomte, & Van Os, 2008).

Postoji još jedno, manje dokazano, objašnjenje nedoslednih rezultata odnosa samopoštovanja i paranoidnosti. Naime, Chadwick i Trower (1997, prema Bentall et al., 2001) iznose pretpostavku da postoje dva tipa paranoje: "jadan ja" - nezaslužena paranoja i "loš ja" - kažnjavajuća paranoja. U prvom slučaju, radi se o paranoji kod koje se negativnim događajima pripisuju spoljašnji uzroci i na taj način se osoba brani od niskog samopoštovanja. Ovako je paranoidnost objasnio i Bentall. Međutim, kada je reč o drugom tipu paranoje, ovi autori podrazumevaju proganjanje koje osoba opaža kao zaslužen jer je ona "loša", što je u vezi sa depresivnim karakteristikama, a samim tim i niskim samopoštovanjem. Melo, Teylor i Bentall (2006) su uradili istraživanje gde su pokazali da se da se ovde zapravo radi o fazama koje se smenjuju u okviru jednog nestabilnog fenomena – paranoidnog načina mišljenja, a ne o dva tipa paranoje.

Budući da su u našim uslovima istraživanja paranoidnosti retka, cilj našeg istraživanja bio je da proverimo bazične pretpostavke aktuelnih teorijskih pretpostavki u vezi činilaca paranoidnosti. Želeli smo da proverimo u kojoj su vezi, sa jedne strane, self-koncept, a sa druge strane personalno atribuiranje u odnosu na paranoidnost. Na osnovu prethodno iznetih istraživanja, polazimo od pretpostavke da su paranoidne osobe sklone personalnom atribuiranju negativnih događaja. Dalje, vođeni nalazima koji ukazuju da paranoidne osobe personalnim atribuiranjem negativnih događaja zapravo čuvaju sliku o sebi, pretpostavili smo da će u našem istraživanju sa većom paranoidnošću ići i veća diskrepanca između Aktuelnog i Primoravajućeg, a manja između Aktuelnog i Idealnog selfa. Takođe, konkretno nas je interesovalo u kakvom odnosu stoje različite dimenzije paranoidnosti, koje se mogu izolovati na osnovu analize najpoznatijeg instrumenta za merenje paranoidnosti u normalnoj populaciji, prema atribuiranju i samopoštovanju.

Metod

Uzorak

Uzorak je činilo 150 studenata Univerziteta u Novom Sadu. Podjednako su bili zastupljeni studenti i društvenih i prirodnih usmerenja, devet fakulteta. Takođe, sa

svih godina studija. Prosečna starost iznosi 22,15 godina ($SD = 2,83$). Subjekti su podeljeni u dve grupe na osnovu proporcije personalnih atribucija za negativne događaje u odnosu na ukupan broj spoljašnjih atribucija za negativne događaje. Grupe ispodprosečni (nepersonalizeri, $N=74$) i iznadprosečni (personalizeri, $N=73$) po sklonosti personaliziranja negativnih događaja formirane su na osnovu prosečne proporcije (0,53).

Instrumenti

*The Internal, Personal and Situational Attributions Questionnaire*¹ (IPSAQ; Kinderman & Bental, 1996) je upitnik atribuiranja konstruisan tako da se spoljašnje atribucije mogu razdvojiti na personalne i situacione. Sadrže 32 ajtema kojima se opisuju pozitivne i negativne hipotetske situacije za koje su ponuđena po tri objašnjenja – unutrašnje, spoljašnje personalno i spoljašnje situaciono. Izračunavaju se posebni skorovi za tri vrste atribucija, i posebno za pozitivne i za negativne situacije, a autori predlažu i dva kompozitna skora od kojih smo mi koristili jedan – proporciju personalnih u odnosu na sve spoljašnje atribucije za negativne situacije. Pouzdanost na našem uzorku za pojedine dimenzije je: za internalno atribuiranje Kronbahova alfa iznosi $\alpha=.82$, za personalno atribuiranje $\alpha=.86$; za situaciono atribuiranje $\alpha=.81$. Iz priloženog vidimo da je pouzdanost testa visoka, iz razloga što je za svaku vrstu atribuiranja Kronbahov alfa preko 0.80.

*Paranoia Feningstein scale*² (PAF; Feningstein, 1992) je upitnik za merenje paranoidnosti u normalnoj populaciji, nastao revidiranjem MMPI skale paranoidnosti. Faktorizacijom upitnika na našoj populaciji izdvojene su četiri dimenzije paranoidnosti prepoznate kao:

- „Hipersenzitivnost” – sadrži 9 ajtema. Primeri: „Siguran sam da mi pričaju iza leđa”, „Često sam osetio kako su ljudi ljubomorni što imam dobre ideje, samo zato što se oni nisu toga prvi setili”.
- „Ogorčenost” (malodušnost, verovanje u nepravedan svet, doživljaj uskraćenosti) – sadrži 6 ajtema. Primeri: „Siguran sam da život nije fer prema meni”, „Verujem da sam često bio kažnjavan bez razloga”.
- „Akuzacije” (ili verovanje da su ljudi maliciozni) – sadrži 4 ajtema. Primeri: „Mnogi ljudi sklapaju prijateljstva samo zato što im prijatelji mogu biti od koristi”.

1 Saglasnost za korišćenje testa dobio je drugi autor od autora samog testa. Test je preveden i proveren na Odseku za psihologiju u Novom Sadu “back translation” metodom.

2 Saglasnost za korišćenje testa dobio je drugi autor od autora samog testa. Test je preveden i proveren na Odseku za psihologiju u Novom Sadu “back translation” metodom.

- „Socijalna anksioznost” (strah od eksponiranja) – sadrži 3 ajtema. Primeri: „Smeta mi da me ljudi gledaju na javnim mestima i kolima, radnji itd.”

Faktori su ekstrahovani na osnovu kriterijuma „jedinice”, objašnjavaju 53% varijanse (i to: prvi 29.5%, drugi 9.9%, treći 7% i četvrti 6.6%), dovedeni su u Promaks poziciju, a korelacije medju njima se kreću od 0,04 (između trećeg i četvrtog faktora) do 0,54 (između prvog i drugog). U analizima su korišćeni faktorski skorovi ove četiri dimenzije. Pouzdanost cele PAF skale je visoka, iznosi $\alpha=.87$.

The Selves Questionnaire (SQ; Higgins, Klein, & Strauman, 1985) ovde je korišćen u nešto izmenjenoj verziji. Ispitanici su imali zadatak da napišu po 10 atributa za svaki od tri oblika selfa, to jest, da atributima odgovore na tri pitanja: kakav/kakva sam ja, kakav/kakva želim da budem i kakav/kakva treba da budem. Pored svakog navednog atributa, ispitanici su imali četvorostepenu skalu na kojoj je trebalo da procene u kojem stepenu (vrlo malo, umereno, jako i ekstremno) je navedeni atribut prisutan kod njih. Na ovaj način dobijene su mere za Aktuelni, Idealni i Primoravajući self. Svaki atribut naveden u domenu Aktuelnog (opaženog) selfa se upoređivao sa svakim atributom navedenim u domenu Idealnog selfa a potom sa svakim atributom iz domena Moralnog selfa. Moguća su bila četiri ishoda: 1) „a match” (usaglašeni sinonimi) – atributi koji se upoređuju su sinonimi i njihov intenzitet se ne razlikuje za više od jednog stepena na četvorostepenoj skali; 2) „a synonymous mismatch” (neusaglašeni sinonimi) – atributi koji se upoređuju su takode sinonimi ali je razlika u njihovom intenzitetu 2 ili više stepena; 3) „a mismatch” (antonimi) – atributi koji se upoređuju su antonimi i 4) „a nonmatch” – par atributa koji se upoređuju nisu ni sinonimi ni antonimi. Zadnje navedeni nisu uključeni u izračunavanje self-diskrepaci. Kod atributa koji su procenjeni kao sinonimi, dodeljen je broj -1 ukoliko se nisu razlikovali u intenzitetu za više od jednog stepena (usaglašeni sinonimi) a +1 ukoliko je razlika u njihovom intenzitetu bila 2 ili više stepena (neusaglašeni sinonimi). Antonimima je dodeljen broj +2. Stoga, veći broj na svim skorovima označavao je veću diskrepancu, i obratno. Zbog realne opasnosti od upliva subjektivnosti, isti postupak je ponovio i drugi, nezavisni procenjivač. Gde je postojalo neslaganje, presudio je treći procenjivač. Dobijeni su i veoma solidni koeficijenti pouzdanosti, na osnovu saglasnosti procenjivača. Kada je reč o odnosu Aktuelnog i Idealnog selfa, slaganje u proceni sinonima (usaglašanih i neusaglašanih) i antonima su, redom, $r=0,99$, $r=1,00$ i $r=0,97$. Govoreći o odnosu Aktuelnog i Moralnog selfa, ta slaganja iznose: $r=0,99$, $r=0,99$ i $r=0,96$. Pouzdanost celokupnog testa iznosi $\alpha=.87$.

Rezultati

Deskriptivne analize

Da bismo videli u kakvom odnosu stoje tri grupe varijabli čiji nas odnos interesuje (dimenzije paranoidnosti, self-diskrepance i personalno atribuiranje), prvo smo izračunali linearne korelacije između njih. U tabeli 1. prikazane su zajedno sa osnovnim deskriptivnim pokazateljima.

Tabela 1

Aritmetičke sredine, standardne devijacije i korelacije među varijablama

		Dimenzije paranoidnosti						Atribuiranje
		AS	SD	Hiper-senzitivnost	Ogorčenost	Akuzacije	Socijalna anksioznost	Personalno atribuiranje za negativne događaje
Aktuelni prema Idealnom selfu	Saglasni atributi	-4,11	3,124	-0,146	-0,060	-0,008	-0,007	0,105
	Nesaglasni atributi po intenzitetu	0,54	0,946	0,187	0,177	0,095	0,146	-0,025
	Nesaglasni atributi po sadržaju	1,91	2,153	0,013	-0,022	0,050	0,083	0,050
Aktuelni prema Primora vajućem selfu	Saglasni atributi	-4,37	3,000	0,035	-0,025	0,007	0,088	0,049
	Nesaglasni atributi po intenzitetu	0,56	1,071	0,143	0,180	0,024	0,117	-0,069
	Nesaglasni atributi po sadržaju	1,61	2,207	-0,010	-0,081	0,098	0,034	0,075
Atribuiranje	Personalno atribuiranje za negativne događaje	5,786	3,767	0,014	0,023	0,180	-0,167	1,000

Beleška: korelacije značajne na nivou 0,05.

Iz Tabele 1. vidimo da su sve korelacije između konstrukata mahom niske i neznčajne. One koje jesu značajne ne prelaze 0,20, te i u njihovom slučaju možemo

govoriti samo o trendovima. Značajne korelacije dobijene su između Hipersenzitivnosti i Ogorčenosti sa diskrepancom Aktuelnog i Idealnog selfa na osnovu nesaglasnih atributa po intenzitetu, kao i korelacija Ogorčenosti sa diskrepancom Aktuelnog i Primoravajućeg selfa. Slična je i veza između personalnog atribuiranja negativnih događaja i Akuzacija. Mada su korelacije niske, ipak smo, sledeći teorijske pretpostavke, u sledećoj analizi gledali istovremeno efekat diskrepanci i personalnog atribuiranja na dimenzije paranoidnosti, kao i eventualno interaktivno dejstvo svih ovih varijabli. Varijablu personalnog atribuiranja smo dihotomizovali, pretpostavivši da će se na ovaj način pre ispoljiti pretpostavljeni odnosi.

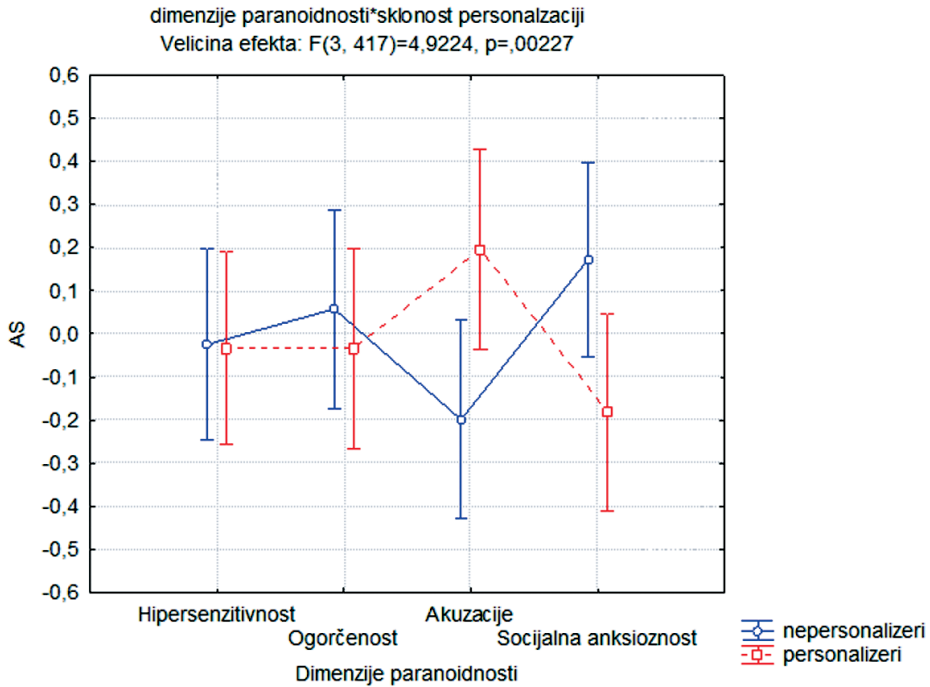
Odnos personalnog atribuiranja negativnih događaja, self-diskrepanci i dimenzija paranoidnosti - MANCOVA sa mešovitim dizajnom

Podaci su analizirani Multivarijantnom analizom kovarijanse u okviru GLM paketa Statistika 8. programa, sa jednim faktorom između i jednim unutar subjekata. Kategorijalni prediktor (faktor između subjekata) bila je sklonost personalizovanom atribuiranju, sa 2 nivoa - personalizeri i nepersonalizeri. Zavisne varijable i faktor unutar subjekata bile su četiri dimenzije upitnika paranoidnosti. Kovarijati su bile dimenzije Higinsovog upitnika, self-diskrepance.

Rezultati nam ukazuju na jedan značajan efekat kovarijata ($F(1,139)=3,99; p<0,05$). Konkretno, broj nesaglasnih atributa po intenzitetu za Aktuelni nasuprot Idealnom selfu pokazao se kao jedina značajna diskrepanca koja ostvaruje efekat na neki vid paranoidnosti. Na osnovu univarijantnih rezultata saznajemo da je ovaj efekat pomenuta diskrepanca ostvarila u odnosu na dimenziju Hipersenzitivnosti ($F(1,139)=4,78; p<0,05$). Između diskrepance Aktuelnog i Idealnog selfa i Hipersenzitivnosti postoji pozitivna korelacija ($Beta=0,20$), što je rezultat koji smo dobili i na osnovu lineranih korelacija. Veća diskrepanca je, dakle u vezi sa višim intenzitetom paranoidnosti.

Niti efekat grupa, niti efekat unutar subjekata nije dostigao prihvatljive nivoe značajnosti, ali je interakcija dimenzija paranoidnosti i sklonosti ka personalizovanom atribuiranju ($F(3,417)=4,92; p<0,01$) značajna. Na grafiku 1. vidimo da ovaj interaktivni efekat potiče od različitog nivoa paranoidnih dimenzija Akuzacije i Socijalne anksioznosti u grupama subjekata sklonih i nesklonih personalnom atribuiranju. Pri tome grupe se suprotno ponašaju u vezi ovih dveju dimenzija. Tako, personalizeri imaju viši skor na Akuzacijama ($F(1,139)=5,06; p<0,05$), a nepersonalizeri na dimenziji Socijalne anksioznosti ($F(1,139)=5,52; p<0,05$).

Grafikon 1. Prosečne vrednosti na dimenzijama paranoidnosti u grupama subjekata sklonih i nesklonih personalnom atribuiranju negativnih događaja

Diskusija

Cilj istraživanja je bio utvrditi da li postoji povezanost paranoidnosti sa personalnim načinom atribuiranja negativnih događaja i diskrepancama između različitih aspekata self-koncepta. Ustanovivši da je paranoidnost, operacionalizovana Feningštajnovom skalom, višedimenzionalni konstrukt, želeli smo da saznamo i kakav je odnos samopoštovanja i atribuiranja prema različitim dimenzijama paranoidnosti.

U analizi glavnih komponenti upitnika paranoidnosti, izolovano je ukupno 4 faktora: Hipersenzitivnost, Ogorčenost, Akuzacije i Socijalna anksioznost.

Navedeni faktori karakterišu ključne osobine paranoidnih osoba. Hipersenzitivnost je faktor paranoidnosti koji obuhvata najviše varijanse. Govori nam o osetljivosti paranoidnih osoba, posebno kada je reč o odnosu sa drugim ljudima. Postupke drugih povezuju sa sobom, čak i kada objektivna veza ne postoji, i smatraju ih usmerenim protiv njih. Mada je ovaj upitnik namenjen merenju paranoidnosti u

normalnoj populaciji, nekoliko ajtema koji nalikuju na sumanute ideje takođe značajno opterećuju faktor (verovanje osobe da je neko prati, da neko utiče na njene misli i sl.). Za ovaj faktor paranoidnosti je karakteristično to što se paranoidne interpretacije tiču konkretnih ljudi.

Drugi izolovani faktor, koji smo imenovali kao Ogorčenost, nam više govori o jednoj sublimiranoj paranoidnosti u vidu žalbi, ili pre samosažaljenja zbog loših postupaka drugih ljudi i lošeg i okrutnog života uopšte. Iako se drugima pridaje prevelika odgovornost za sopstveni život i sopstvene postupke, ovde je, ipak, više akcenat na svojoj "teškoj sudbini" nego na napadu i okrivljavanju drugih. Smatraju sebe žrtvama, kako drugih ljudi, tako i života uopšte.

Sledeći faktor, koji smo nazvali Akuzacije, predstavlja opažanja drugih ljudi kao vlasnika niza loših osobina, čime se akcenat stavlja na te druge. Oni veruju da drugi imaju zle namere, da su sujetni, skloni postupcima koji isključivo njima samima mogu doneti dobit. Usled ovakvih predstava, paranoidne osobe imaju negativan stav prema ljudima generalno i često se distanciraju od istih.

Na kraju, imamo faktor koji samo delimično odslikava paranoidno mišljenje, a koji smo imenovali kao Socijalna anksioznost. Dimenzija se odnosi na karakteristike paranoidnih koje dele sa socijalno anksioznim osobama, a to je doživljaj da su u fokusu tuđe pažnje, da ih ljudi posmatraju i procenjuju. Veza sa socijalnom anksioznošću se ne čini slučajnom. Naime, pokazano je da je anksioznost često povezana sa paranoidnim mislima i idejama persekucije kao i da je prediktor paranoidnih misli i dužine trajanja ideja proganjanja (Freeman & Fowler, 2009). Takođe je pokazano u nekliničkoj populaciji da su paranoidne misli često proistekle iz interpersonalne anksioznosti (Freeman et al., 2005).

Nakon sto je Feningstain (1992) konstruisao PAF, u okviru provere novog instrumenta ustanovio je da instrument ima jednofaktorsku strukturu. Posle toga, koliko je autorima ovog rada poznato, nije bilo više pokušaja da se faktorizuje ova skala. Zabeležen je jedan rad u kojem je originalana Pa skala MMPI-a faktorizovana (Ward, Kersh, & Waxmonsky, 1998). U ovoj studiji, koja se samo delimično može porediti sa našom jer obuhvata i ajteme koji se tiču paranoidnog mišljenja koji karakteriše psihotične subjekte, ekstrahovana su tri faktora. Faktori su nazvani Paranoja (paranoidne ideje i bizarno mišljenje), Demoralizacija (bolna osećanja) i Naivnost (suprotan pol ciničnom i nepoverljivom stavu). Njihov treći faktor je donekle sličan našem faktoru Akuzacija gde postoji sličan nepoverljiv i ciničan stav prema ljudima, a postoji i delimično poklapanje između prvih faktora koji u oba istraživanja predstavljaju šire dimenzije paranoidnosti, u našem slučaju na blažem, uglavnom nesumanutom nivou, a u slučaju Warda i saradnika (1998) na ozbiljnijem nivou i sa većim otklonom od realnosti.

Govorili smo o prilično neusaglašenim rezultatima kada je reč o odnosu paranoidnosti i self-koncepta (Candido & Romey, 1990; Freeman et al., 1998; Lyon et al.,

1994). Kao što smo i pretpostavili, pokazano je da postoji trend da povišenu senzitivnost prati različita procena Aktuelnog, u odnosu na Idealni self, i to po intenzitetu atributa kojima se subjekti opisuju. Ovakav nalaz ide u prilog tezi da paranoidne osobe imaju narušenu sliku o sebi (Freeman et al., 1998). Naime, Hipersenzitivnost je faktor koji obuhvata najviše varijanse i velikim delom predstavlja ono što paranoidnost u nepatološkoj populaciji zapravo jeste. Iz dobijenog nalaza možemo zaključiti da slika o sebi hipersenzitivnih osoba nije u skladu sa njihovom slikom o tome kakvi bi želeli biti. Međutim, ako pogledamo sadržaj ajtema od kojih je faktor paranoidnosti – Hipersenzitivnost sačinjen, možemo uvideti da se radi zapravo o sadržajima koji se tiču osude drugih ljudi. Kao da svoje nezadovoljstvo sobom projektuju na druge ljude, i dolaze do stava da je sa njima samima sve u redu ali da su drugi ljudi loši.

Kada je reč o faktoru paranoidnosti – Ogorčenost, pokazan je trend da uz naglašenije osobine ove dimenzije ide veći raskorak, s jedne strane, između Aktuelnog i Idealnog selfa, a s druge strane, između Aktuelnog i Primoravajućeg selfa. Pozivajući se ponovo na sadržaj ajtema koji čine ovu dimenziju, nameće se pretpostavka da je ovde ključni elemenat osuda drugih i shvatanje sebe kao žrtve, što je karakteristično za «jadan ja» paranoju (Chadwick & Trower, 1997 prema Bentall et al., 2001). Postoji, dakle, mogućnost da uz ovaj tip paranoidnih uverenja ide raskorak selfa i u odnosu na sopstvene ideale i u odnosu na zahteve okoline. Samosažaljivost, predstavljanje sebe kao žrtve drugih ljudi, i života uopšte bi mogla biti manevar koji proizilazi iz generalnijeg nedosezanja standarda ljudi sa ovakvim sklopom rezultata.

Kada je reč o odnosu atribuiranja i paranoidnosti, naši nalazi su pokazali da, osobe koje daju personalne atribucije negativnim događajima, teže da pokažu viši stepen na dimenziji paranoidnosti Akuzacija, i obrnuto. Mada je ovaj rezultat u skladu sa nalazima drugih studija (npr. Won & Lee, 1997) kada je reč o personalnom atribuiranju i paranoidnosti uopšte, u našim rezultatima možemo uvideti izvesnu cirkularnost između takvog načina atribuiranja i «drugi ljudi su zli» filozofije, kao i redundantnosti u ajtemima primenjenih testova.

Rezultatima je takođe pokazano je da osobe koje su sklone socijalnoj anksioznosti ne preferiraju personalne atribucije za negativne događaje. Dakle, uz socijalnu anksioznost ređe ide personalno atribuiranje negativnih događaja. Ovo se ne čini slučajnim. Procena od strane drugih ljudi (njihova evaluacija i loši zaključci) je zajednički element i paranoidnosti i socijalnoj anksioznosti. Razlika je u tome što socijalno anksiozni smatraju da svi drugi vide kako oni nisu dobre osobe, što ih vodi u zaključak: Ja nisam dobra osoba. Sa druge strane, paranoidni takođe smatraju da ih drugi ne vide kao dobre osobe, ali njih to vodi do zaključka da ti drugi nisu dobre osobe. Ovakva situacija nas navodi na pretpostavku da, u tom slučaju, nedostatak sklonosti ka personalnom atribuiranju jedan broj ljudi može ostaviti sa socijalnom anksioznošću i onemogućava razvijanje paranoidnosti. Još jedan zaključak, koji se

može izvesti iz ovakvog nalaza, jeste da je sklonost ka personalnom atribuiranju zapravo bitan kriterijum razlikovanja paranoidnih i socialno anksioznih osoba. Pa tako, izraženo ovakvo pripisivanje uzroka događajima vodi paranoidnosti, dok nedostatak ovakvog atribuiranja može voditi socijalnoj anksioznosti.

Nešto na šta treba posebno skrenuti pažnju jesu potencijalni, a kad-kada i realni, nedostaci ovog istraživanja.

Prvenstveno, uzorak u ovom istraživanju je bio prigodan, reč je o mladim osobama. Sa druge strane, paranoidni poremećaji se javljaju kasnije u životu. Takođe, prisutno je ograničenje koje se tiče toga da je teorija sumanutosti (Bentall et al., 2001) zapravo teorija o poremećajima, a mi smo je proveravali na normalnoj populaciji, sa pretpostavkom koju neguju autori teorije, da su sumanute paranoidne ideje ekstrem na dimenziji paranoidnog mišljenja, a ne kvalitativno drugačiji fenomen od zabluda koje srećemo u normalnoj populaciji. Ipak, ne treba smetnuti s uma da je dimenzionalno stanovište jedan od trenutno popularnih modela sumanutosti, ali još uvek samo model.

Na kraju, važno je istaći da je Bentalova teorija dinamična. Transverzalni nacrt možda nije najbolje sredstvo za proveru. Eksperimentalni nacrt ili kontinuirano praćenje uzorka bi verovatno bilo primerenije. Ovo ujedno može biti i razlog nedovoljne količine potkrepljujućih rezultata.

Zaključak

Faktorizacijom upitnika paranoidnosti, dobili smo četiri faktora, koja se čine važnim segmentima paranoidnosti uopšte: Hipersenzitivnost, Ogorčenost, Akuzacije i Socijalna anksioznost. Dalje su naši nalazi pokazali da hipersenzitivne osobe, kao i osobe sklone ogorčenosti, pokazuju blagi trend neusaglašenosti slike o sebi sa slikom kakvi žele biti. Ogorčenost je praćena raskorakom i između slike o sebi i onog kakvi treba da budu.

Kada je reč o atribuiranju kod paranoidnih osoba, dobili smo nalaz da sa povišenom sklonošću ka akuzacijama možemo očekivati i sklonost ka personalnom atribuiranju negativnih događaja. Sa druge strane, socijalno anksiozne osobe nisu sklone davanju ovakvih atribucija. Ovo nas je navelo da zaključimo da niža sklonost davanju personalnih atribucija za negativne događaje, neke ostavlja sa socijalnom anksioznošću, i moguće je sprečava da razviju paranoidnost. Tako različita sklonost ka personalnom atribuiranju negativnih događaja, može biti kriterijum razlikovanja paranoidnih i socijalno anksioznih osoba.

Literatura

- Abramson, L.Y., Seligman, M.E.P., & Teasdale, I. (1978). Learned helplessness in humans: Critique and reformulation. *Journal of Abnormal Psychology*, 87, 49-59.
- Bentall, R. P. (2003). *Madness Explained: Psychosis and Human Nature*. London: Penguin Books Ltd.
- Bentall, R. P., & Kaney, S. (2005). Attributional lability in depression and paranoia. *British Journal of Clinical Psychology*, 44, 475-488.
- Bentall, R. P., Kinderman, P., & Bowen-Jones, K. (1999). Response latencies for the causal attributions of depressed, paranoid and normal individuals: Availability of self-representations. *Cognitive Neuropsychiatry*, 4, 107-118.
- Bentall, R., Kinderman, P., Howard, R., & Blackwood, N. (2001). Persecutory delusions: a review and theoretical integration. *Clinical Psychology Review*, 21, 1143-1192.
- Bentall, R. P., Kinderman, P., & Kaney, S. (1994). The self, attributional processes and abnormal beliefs: Towards a model of persecutory delusions. *Behaviour Research and Therapy*, 32, 331-341.
- Candido, C. L., & Romney, D. M. (1990). Attributional style in paranoid vs. depressed patients. *British Journal of Medical Psychology*, 63, 355-363.
- Combs, D. R., & Penn, D. L. (2004). The roll of sub-clinical paranoia on social perception and behavior. *Schizophrenia Research*, 69, 93-104.
- Ellett, L., Lopes, B., & Chadwick P. (2003). Paranoia in a non-clinical population of college students. *Journal of Nervous and Mental Disease*. 191, 425-430.
- Feningstein, A., & Vanable, P.A. (1992). Paranoia and self-consciousness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62, 129-138.
- Freeman, D., Garety, P., Fowler, D., Kuipers, E., Dunn, G., Bebbington, P., & Hadley, C. (1998). The London-East Anglia randomized controlled trial of cognitive-behaviour therapy for psychosis, IV: self-esteem and persecutory delusions. *British Journal of Clinical Psychology*, 37, 415-430.
- Freeman, D., Garety, P. A., Bebbington, P. E., Smith, B., Rollinson, R., Fowler, D., Kuipers, E., Ray, K., & Dunn, G. (2005). Psychological investigation of the structure of paranoia in a non-clinical population. *British Journal of Psychiatry*, 186, 427-435.

- Freeman, D., & Fowler, P. (2009). Routes to psychotic symptoms: Trauma, anxiety and psychosis-like experiences. *Psychiatry Research*, 169, 107-112.
- Hewstone, M. (1989). *Causal Attribution: From Cognitive Processes to Cognitive Beliefs*. Oxford: Blackwell.
- Higgins, E. T. (1987). Self-Discrepancy: A Theory Relating Self and Affect. *Psychological Review*, 94 (3), 319-340.
- Higgins, E. T., Klein, R., & Strauman, T. (1985). Self-Concept Discrepancy Theory: A Psychological Model for Distinguishing Among Different Aspects of Depression and Anxiety. *Social Cognition*, 3, 51-76.
- Kaney, S., & Bentall, R. P. & (1989). Persecutory delusions and attributional style. *Journal of Medical Psychology*, 62, 191-8.
- Kelley, H. (1972). *Causal schemata and the attribution process*. New York: General Learning Press.
- Kernis, M. H., Cornell, D. P., Sun, C. R., Berry, A., Harlow, T., & Bach, J. S. (1993). There's more to self-esteem than whether it is high or low: The importance of stability of self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 1190-1204.
- Kernis, M. H. (2005). Measuring self-esteem in context: The importance of stability of self-esteem in psychological functioning. *Journal of Personality*, 73, 1569-1605.
- Kinderman, R., & Bentall, R. P. (1996). Self-discrepancies and attributional style in paranoid patients. *International Journal of Psychology*, 31, 20-53.
- Kinderman, R., & Bentall, R. P. (2000). Self-discrepancies and causal attributions: Studies of hypothesized relationship. *British Journal of Psychology*, 39, 255-273.
- Leary, M. R., & Tangney, J. P. (2003). The self as an organizing construct in the behavioral and social sciences. In M.R. Leary & J. P. Tangney (Eds.), *Handbook of self and identity* (pp. 3-140). New York: NY, Guilford.
- Lyon, H. M., Kaney, S., & Bentall, R. P. (1994). The defensive function of persecutory delusions: evidence from attribution tasks. *British Journal of Psychiatry*, 164, 637-46.
- Melo, S. S., Taylor, J. L., & Bentall, R. P. (2006). 'Poor me' versus 'bad me' paranoia and the instability of persecutory ideation. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and*, 79, 271-287.

- Peterson, C., Luborsky, L., & Seligman, M. E. P. (1983). Attributions and depressive mood shifts. *Journal of Abnormal Psychology*, 92, 96–103.
- Raes, F., & Van Gucht, D. (2009). Paranoia and instability of self-esteem in adolescents. *Personality and Individual Differences*, 47, 928-932.
- Romney, D. M. (1994). Cross-validating a causal model relating attributional style, self-esteem, and depression: An heuristic study. *Psychological Reports*, 74, 203–207.
- Seligman, M.E.P. (1991). Explanatory style, helplessness, and depression. In C.R. Snyder D. R. Forsyth (Eds.), *Handbook of Social and Clinical Psychology: The Health Perspective* (pp 267-282). New York: Pergamon Press.
- Tennen, H., Herzberger, S., & Nelson, H. F. (1987). Depressive attributional [sic] style: the role of self-esteem. *Journal of Personality Assessment*, 55, 631-60.
- Thewissen, V., Bentall, R. P., Lecomte, T., & van Os, J. (2008). Fluctuations in self-esteem and paranoia in the context of daily life. *Journal of Abnormal Psychology*, 117, 143–153.
- Ward, C.L., Kersh, B.C., & Waxmonsky, J.A. (1998). Factor structure of the Paranoia scale of the MMPI-2 in relation to the Harris-Lingoes subscales and Comrey factor analysis. *Psychological Assessment*, 10, 292-296.
- Weary, G. (1979). Self-serving attributional biases: Perceptual or response distortions? *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1418-1420
- Weiner, B., Frieze, I., Kukla, A., Reed, L., Rest, S., & Rosenbaum, R. (1971). *Perceiving the causes of success and failure*. New York: General Learning Press.
- Won, H. T., & Lee, H. J. (1997). The self-concept and attributional style in a paranoid group. *Korean Journal of Clinical Psychology*, 16, 173–182.

**Tanja Bošković,
& Zdenka Novović**

THE RELATIONSHIP AMONG PARANOID CHARACTERISTICS, ATTRIBUTIONS FOR NEGATIVE EVENTS AND SELF-CONCEPT

Abstract

According to influential Bentall's theory of persecutory thinking persons with those ideas avoid negative beliefs about self by means of explanations for negative events as intentionally done by other people (personal attributions). The aim of this study is to test these basic hypotheses of Bentall's theory and determine the relations among paranoid characteristics, personal attributions for negative situations, and discrepancies between Actual, on one side, and Ideal and Ought-self, on the other. 150 undergraduate students of both genders completed a battery of tests consisted of: Fennigstein Paranoia scale, Bentall's The Internal, Personal and Situational Attributions Questionnaire, and Higgins' The Selves Questionnaire. The Principal Component Analysis revealed four dimensions of paranoid characteristics in normal population: Hypersensitivity, Bitterness, Accusations and Social anxiety. Zero order correlations suggested tendency of Hypersensitivity to be related with Actual/Ideal discrepancy, as well as that of Bitterness with Actual/Ought discrepancy. MANCOVA with one between factor (high and low personalizers), one within factor (four dimensions of paranoid characteristics), and self-discrepancies as covariates confirmed the significant positive relation between Hypersensitivity and Actual/Ideal discrepancy. The significant interaction of between and within factors suggested that subjects with higher personalizing tendencies are more prone to accusations, contrary to those with social anxiety who significantly less use personal attributions. Results are discussed in terms of current theories of paranoid thinking.

Key words: paranoid characteristics, personal attributions, self discrepancies, MANCOVA